

*Dragomir Vojnić**

KIRO GLIGOROV (1917. - 2012.)

Odlazak sa scene života Kire Gligorova doživio sam ne samo kao gubitak svog velikog i dragog prijatelja nego i mnogo više od toga. Na prostorima bivše zajedničke države Jugoslavije ostvarivale su se, tijekom druge polovice prošlog stoljeća, takve društveno ekonomske i političke reforme koje je sa velikom pažnjom i interesom, pa i divljenjem, pratio čitav, posebno politički i znanstveni, svijet. Može se slobodno reći da je među središnje ličnosti tih reformi, kako u idejno teorijskom tako i u praktičnom ekonomsko političkom ostvarivanju, bio Kiro Gligorov. Imao sam veliku sreću, pa i čast, da sam svoju znanstvenu karijeru ostvarivao, ne malim djelom, i kao neposredni suradnik Kire Gligorova. Godine 1962. osnovana je Savezna komisija za paritet dinara na čelu sa Kirom Gligorovim. Ta je komisija imala zadaću pripremiti rad na velikoj društveno ekonomskoj reformi iz godine 1965. Kiro Gligorov je predložio mene da se i kao predstavnik Hrvatske i kao predstavnik znanosti uključim u rad te komisije. Od tada pa dalje bio sam neposredno povezan sa reformskim djelovanjem Kire Gligorova koji je bolje od mnogih drugih shvaćao ekonomske i političke probleme svoga vremena. Kada to kažem mislim i na teorijska pitanja razvitka samoupravnog socijalizma, posebno na ulogu tržišta i radničke i ukupne pluralne demokracije, a isto tako i na čitav kompleks problema nacionalnog pitanja, osobito u svjetlu shvaćanja i tumačenja avnojevskih granica, jer su to upravo ona pitanja oko kojih su se, da tako kažem, bitke bile i koplja lomila tijekom svih godina velikih napora tijekom pripreme, donošenja i ostvarivanja (u osnovi konfederalnog) Ustava SFRJ iz godine 1974. Tito je i osobno imao najveće povjerenje u Kiru

* D. Vojnić, profesor - znanstveni savjetnik, emeritus Ekonomskog instituta, Zagreb i počasni član Predsjedništva Hrvatskog društva ekonomista.

Gligorova, kada je bio na dnevnom redu kompleks reformskih pitanja i problema. To sam imao prilike i osobno doživljavati, posebno tijekom brojnih brionskih diskusija povezanih sa pripremom Ustava iz godine 1974. U tim je diskusijama Kiro Gligorov bio među onima koji su najdosljednije razrađivali i objašnjavali koncept konfederalnog ustava, po kome praktično svu vlast (osim vojske i donekle vanjskih poslova) imaju republike i pokrajine. Koncept općenarodne obrane i društvene samozaštite imao je zadaću postupnog stvaranja republičkih armija. Na znanstvenoj pripremi toga koncepta radio je tijekom više godina konzorcij ekonomskih instituta u koordinaciji Ekonomskog instituta Zagreb, u kome sam i osobno i kao direktor i kao znanstvenik istraživač proveo gotovo cijeli svoj radni vijek. U vrijeme brijunskih diskusija, posebno onih o ustavu, Gligorov me je nerijetko pozivao u šetnju brijunskim stazama (pješice ili biciklom) što je bila dobra prilika za nastavak diskusija sa radnih sastanaka, posebno o onim najinteresantnijim, a ponekad i onim manje jasnim, pitanjima i problemima. Najveću pozornost su, po prirodi stvari, privlačili problemi djelotvornog funkcioniranja gospodarskog sustava samo na osnovi konsenzusa, što znači bez neposredne prinude jednog centra vlasti. Kiro Gligorov je neupitno (uz Kardelja i Bakarića) najbolje razumijevao i najjasnije objašnjavao Titove stavove da je pripremanje i usvajanje (u osnovi konfederalnog) Ustava iz godine 1974. uz striktno uvažavanje avnojevskih granica, suštinsko pitanje i djelotvornog opstanka i mirnog raskida jugoslavenskog zajedništva. Povijest je ove Titove stavove stravično potvrdila, a oni su u svjetlu nekih suvremenih događanja još i danas aktualni. U vrijeme brijunskih diskusija nitko od nas nije mogao ni sanjati da ćemo se u ne tako dalekoj budućnosti, ne više samo u teorijskoj diskusiji nego i u konkretnoj praksi susresti sa svim onim pitanjima i problemima oko kojih su se bitke bile i koplja lomila u vrijeme pripreme ustava iz godine 1974, uključujući tu i sve ono što naša novija povijest stavlja pod zajednički nazivnik ("Hrvatsko proljeće"). Početkom osamdesetih, poslije smrti Tita, za predsjednika Predsjedništva SFRJ izabran je Sergej Kraigher. Političko vodstvo je odlučilo da se oko novopokrenutog projekta pod naslovom "Dugoročni program ekonomske stabilizacije" okupe vodeći znanstvenici, posebno ekonomisti, a isto tako i političari. Na čelu toga projekta bila je novo osnovana državna komisija na čelu sa predsjednikom Kraigherom i njegovim zamjenikom Kirom Gligorovim kome se pridružila i radna grupa od preko dvije stotine vodećih ekonomista na čelu sa Dragomirom Vojnićem, kao trećim članom koordinirajućeg trija i zamjenikom Kire Gligorova. U to sam vrijeme bio direktor Ekonomskog instituta Zagreb i predsjednik Saveznog ekonomskog savjeta. Bio sam u isto vrijeme i predsjednik zajedničkog jugoslavensko-američkog savjeta koji je koordinirao radom Centra za jugoslavensko američke studije, istraživanja i razmjenu Državnog sveučilišta Floride, Tallahassee. Direktor ovog Centra bio je vodeći američki monetarac profesor George Macesich koga je Kiro Gligorov dobro poznao i veoma cijenio njegovo veliko i kontinuirano angažiranje na razvi-

janju znanstvene suradnje i boljeg razumjevanja između naših zemalja. U središtu interesa i rada Centra bile su komparativne studije sa posebnim osvrtom na samoupravljanje i samoupravni socijalizam i nesvrstanost. Kiro Gligorov je znao da je George Macesich “naše gore list”, da je Amerikanac pete generacije i da su mu i otac i mati post humno pokopani u Vinkovcima i da je prvi potpisnik prijedloga za Nobelovu nagradu Titu. Prva vijest koju sam dobio od predsjednika Kraighera o osnivanju i radu spomenute komisije zatekla me je u Yugoslav house, odnosno zgradi u kojoj je bio lociran i Zajednički jugoslavensko američki savjet i moj ured. Na sastanku koordinirajućeg trija koji je brzo uslijedio, Kiro Gligorov je izložio svoje viđenje pripreme i ostvarivanja Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. Kraigher i Gligorov su mi predložili da priprelim teze za početak rada na glavnom dokumentu pod naslovom “Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije”. Nakon višednevnog rada na tezama uslijedila je duga diskusija cijele Kraigherove komisije i to u potpunoj izolaciji na Brijunima. Kao i obično diskusije su bile prožete svim poznatim protivuriječjima jugoslavenskog zajedništva. Slobodno se može kazati da je genijalnost Kire Gligorova koja je i na ovoj prvoj i na brojnim drugim sjednicama Kraigherove komisije, imala veoma veliki utjecaj na održavanje kontinuiteta njenog rada.

Taj je program ustvari trebao predstavljati završetak velike društveno ekonomske reforme iz godine 1965, što znači da bi, uz sve drugo, trebao uključivati i opću pluralizaciju i demokratizaciju. Međutim jedna od najvažnijih zadaća programa odnosila se na održavanje relativno stabilnog funkcioniranja političkog i gospodarskog sustava u odnosu na konfederalni ustav iz godine 1974, ali sada bez Tita. Valja odmah reći da je u ostvarivanju te zadaće Kiro Gligorov pokazao veoma velike, moglo bi se reći jedinstvene sposobnosti i kao znanstvenik i kao političar i kao državnik. Ne poznam ni jednog drugog koji bi se na tim poslovima tako dobro snašao. Posebno u tako kompleksnim, kompliciranim i krajnje protivuriječnim uvjetima u kojima se ostvarivalo jugoslavensko zajedništvo.

Dugoročni program se tijekom prve polovice osamdesetih relativno dobro ostvarivao. Kriza odlučivanja i upravljanja, na osnovi konsenzusa, manifestirala se u stagnaciji proizvodnje, ali uz snošljiva društveno politička kretanja. Nešto izrazitiji politički problemi počeli su se javljati kada se, umjesto Ivana Stambolića, kao politički čelnik Srbije, u Kraigherovu komisiju uključio Slobodan Milošević. Pojavio se i Memorandum Srpske akademije nauka. Uslijedila je i pojava onih najtežih političkih problema povezanih sa tumačenjem avnojevskih granica. U rješavanju, ili bolje rečeno u sprečavanju naglog i stihijnog razbuktavanja tih problema Kiro Gligorov je pokazao u isto vrijeme i nerv i karakteristike državnika i suptilnost i karakteristike političara i znanje i karakteristike znanstvenika. Imao sam prilike više puta slušati njegove razgovore sa Slobodanom Miloševićem. Svi su ga veoma poštivali i uvažavali i rado slušali, uključujući tu i Miloševića. Međutim, njegova vizionarska upozorenja o velikoj povijesnoj važnosti USTAVA

SFRJ IZ godine 1974, što ustvari znači očuvanje avnojevskih granica, Milošević je sve manje uvažavao. Uslijedila su "Događanja naroda" i ukidanje autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine, što je predstavljalo atak na važeći ustav i samim time početak kraja i jugoslavenskog zajedništva i Jugoslavije.

Koncem osamdesetih je uz Kiru Gligorova i Dragomira Vojnića (autora ovog priloga) na ostvarivanju Dugoročnog programa stabilizacije veoma uspješno djelovao Ante Marković, novi predsjednik Saveznog izvršnog vijeća. Kada se već činilo da će uspjeti pluralizacija i opća demokratizacija samoupravnog socijalizma, kao modela društva blagostanja, dogodila se eksplozija balkanskog nacionalizma. Kiro Gligorov je u međuvremenu (ne napuštajući trojku koordinatora Dugoročnog programa) već bio izabran za predsjednika nove samostalne države Republike Makedonije. Prateći iz neposredne blizine sva ta događanja, pa i sudjelujući u njima, mogu slobodno reći da bez Kire Gligorova ne bi bilo ni samostalne države Republike Makedonije.

Kiro Gligorov je bio, a u mislima prijatelja i ostao, veliki čovjek, velikan koji je imao i jedinstvene ljudske i humane i znanstvene i političke i državničke kvalitete i sposobnosti. Bio je tijekom cijelog svog života veoma tražen, cijenjen i poštivan, ali i veoma skroman i blizak ljudima. Svi su ga cijenili i voljeli. U mom životu, posebno u mojoj znanstvenoj i društveno političkoj karijeri, Kiro Gligorov je imao veoma veliku ulogu. U svakom slučaju imati Kiru Gligorova, gotovo cijelog života, za osobnog prijatelja doživljavao sam kao posebnu privilegiju. Imao sam čast sudjelovati na promociji njegove knjige "Burna vremena", koja predstavlja takav doprinos i takav uvid u događanja na ovim našim prostorima tijekom novije povijesti koji bi, na isti način i sa istim poznavanjem, teško netko drugi mogao dati. Tom sam prigodom spomenuo i neke ocjene koje su za reformska događanja na ovim našim prostorima dali neki ruski i američki prijatelji ekonomisti. Ta su događanja dala veliki doprinos ubrzanju kraha boljševičke opcije, pa i rušenju Berlinskog zida. Kiro Gligorov bio je u središnjici tih zbivanja. Prigodom obilježavanja njegove devedesete obljetnice u Skopju, bio sam, po njegovoj volji, jedini govornik. Slava Kire Gligorova među brojnim ekonomistima znanstvenicima nastala je, ne samo kao rezultat neposredne suradnje velikog broja ekonomista na velikim projektima, kojima je, tijekom mnogo godina bio na čelu, nego i mnogo više od toga. On je među prvim našim političarima pokrenuo pitanje odlaska naših mladih ekonomista znanstvenika na post diplomске, doktorske i magistarske studije na poznata svjetska sveučilišta, posebno u Engleskoj i Americi (SAD). Već tijekom prvih godina rada obnovljenog Ekonomskog instituta Zagreb čitav niz njegovih članova prošlo je doktorske studije na The London School of Economics, kao i nekim drugim fakultetima u Europi i SAD. Među prvima su bili Jakov Sirotković, Božo Marenić, Branko Horvat, Dragomir Vojnić, Vladimir Stipetić, Adolf Dragičević. Nešto kasnije su na raznim sveučilištima na studijskom boravku u SAD bili i neki mlađi suradnici Ekonomskog instituta,

Zagreb. U svom znanstvenom radu su se neki od njih posebno istakli na projektima koje je inicirao Kiro Gligorov, a koji su, tijekom osamdesetih, bili povezani sa Dugoročnim programom ekonomske stabilizacije koji je i posljednji veliki projekt koji je Kiro Gligorov, sa svojim suradnicima osmislio i u suradnji sa već spomenutom trojkom koordinirao i ostvarivao. Suradnici Ekonomskog instituta Zagreb su u tom velikom i nadasve odgovornom poslu imali veliku ulogu. Neki od njih su sa Kirom Gligorovim neposredno surađivali. Valja spomenuti Rikarda Langa, Miju Sekulića, Ivu Vinskog, Dragu Gorupića, Stjepana Zdunića, Željka Rohatinskog, Božu Marendića, Ivu Perišina, Gustu Santinija i druge. U taj krug svakako ulaze i Gorzd Nikić, Ivan Teodorović, Zvonimir Baletić, Jadranko Bendeković, Slavko Kulić, Dražen Kalodjera, Marijan Korošić, Pero Jurković, Ante Čičin Šain, Zoran Jašić, Dinko Dubravčić, Ante Puljić, Josip Štahan, Berislav Šefer, Rikard Štajner, Juraj Pađen i drugi, koje bi čovjek kome u spomen ovo pišemo, rado spomenuo.

Ovih sam dana pisao Kiri Gligorovu čestitku i dobio njegov odgovor. Nisam ni slutio da je to kraj naše dugogodišnje suradnje, druženja i prijateljevanja. Sa njime je otišao posljednji Mohikanac svih velikih reformi koje su se tijekom prošlog stoljeća događale na ovim našim prostorima. Generacije ekonomista znanstvenika sjećati će se Kire Gligorova i kao velikog čovjeka humaniste i prijatelja i kao velikana svih naših reformi. U okviru tih reformskih događanja je i Republika Hrvatska ostvarila briljantne rezultate, kao dio jedne od deset novoindustrijaliziranih zemalja svijeta, a isto tako i kao zemlja koja se razvijala na osnovi modela društva blagostanja. Kiro Gligorov je bio veliki prijatelj i Hrvatske i svih njenih građana, Hrvata i drugih i sigurno bi ga veselilo da Hrvatska krene putem ostvarivanja velikih reformi sukladnih ovom novom XXI stoljeću.